

[344]

Feiten en wettelijk kader

Vrouw en man zijn gehuwd. Nadat in januari 2009 hun huwelijk door echtscheiding is ontbonden, treffen zij in september 2009 een schikking over de partnernalimantatie. Een schikking is een vaststellingsovereenkomst (art. 7:900 BW) waarbij partijen ter voorkoming van onzekerheid of beëindiging van een geschil de rechtstoestand tussen hen vaststellen. In de considerans bij deze vaststellingsovereenkomst is de volgende clausule opgenomen die bepaalt hoe de overeenkomst moet worden uitgelegd:

“Bij de uitvoering van de onderhavige overeenkomst prevaleert de letterlijke tekst van deze overeenkomst, in afwijking van het Haviltex-criterium, boven eventuele partijbedoelingen zodat dat bij geschillen die onverhoopt op welke wijze dan ook uit deze overeenkomst mochten voortvloeien, ook wanneer slechts een der partijen een geschil aanwezig acht, de competente rechter de bepalingen zoals opgenomen in de onderhavige overeenkomst uitsluitend grammaticaal dient uit te leggen en toe te passen.”¹

Ik noem dit deel van de overeenkomst hierna de ‘letterlijke uitleg-clausule’. Dat is strikt genomen onjuist want de begrippen ‘letterlijk’ en ‘grammaticaal’ zijn geen synoniemen,² maar het signaalwoord ‘zodat’ in de zin suggereert dat de begrippen als uitwisselbaar moeten worden begrepen.³ Maar wat hebben partijen precies *bedoeld* met de letterlijke uitleg-clausule? Daar begint de hoofdpijn: om bedoelingen van partijen te achterhalen, moet je de gebruikte woorden duiden in de context van de overeenkomst. Wat was de aanleiding, welk doel wilden partijen bereiken, wat is de aard van de verplichtingen die partijen op zich hebben genomen, gebruikten zij het ene woord maar bedoelden ze het andere, en meer van dergelijke vragen kunnen daarbij relevant zijn. In het bekende Haviltex arrest overwoog de Hoge Raad kort gezegd dat je niet alleen naar de letterlijke betekenis van de gebruikte woorden moet kijken, maar vooral ook naar de bedoelingen van partijen in de context van de contractsluiting:

“De vraag hoe in een schriftelijk contract de verhouding van pp. is geregeld en of dit contract een leemte laat die moet worden aangevuld, kan niet worden beantwoord op grond van alleen maar een zuiver taalkundige uitleg van de bepalingen van dat contract. Voor de beantwoording van die vraag komt het immers aan op de zin die pp. in de gegeven omstandigheden over en weer redelijkerwijs aan deze bepalingen mochten toekennen en op hetgeen zij te dien aanzien redelijkerwijs van elkaar mochten verwachten. Daarbij kan mede van belang zijn tot welke maatschappelijke kringen pp. behoren en welke rechtskennis van zodanige pp. kan worden verwacht.”⁴

Gezien de verwijzing naar het Haviltex-criterium in de vaststellingsovereenkomst tussen vrouw en man, heeft het er dus alle schijn van dat deze partijen hebben bedoeld om alleen maar de letterlijke betekenis van de gebruikte woorden doorslaggevend te laten zijn, ook als de partijbedoelingen en de zin die zij aan de gebruikte woorden [345] hechtten, in andere richting wijzen.⁵ De gebruikte clausule is echter niet erg scherp geformuleerd, zoals hierna zal blijken. In de praktijk komen ook andere varianten van de letterlijke uitleg-clausule voor en die zijn soms wat preciezer, bijvoorbeeld omdat ze toevoegen:

¹ Merk op dat ‘zodat dat’ taalkundig niet correct is en vermoedelijk een verschrijving betreft.

² ‘Letterlijk’ is ‘precies zoals het er staat’, terwijl ‘grammaticaal’ betekent ‘in overeenstemming met, betrekking hebbend op de (regels van de) grammatica’, aldus Van Dale. Grammatica gaat over zinsbouw, terwijl het begrip ‘letterlijk’ gaat over duiding en zingeving van de gebruikte woorden. Vgl. Concl. A-G Valk, ECLI:NL:PHR:2023:481, onder 3.9.

³ Ik vermoed dat die conclusie een syntactische uitleg betreft.

⁴ HR 13 maart 1981, ECLI:NL:HR:1981:AG4158, NJ 1981/635 (*Ermes & Langerwerf / Haviltex BV*). Ik teken hierbij aan dat de Hoge Raad spreekt van een ‘zuiver taalkundige uitleg’, en taalkunde is een stuk breder dan grammatica. Toch wordt het begrip ‘grammaticale uitleg’ vaak als steno gebruikt voor ‘letterlijke betekenis boven partijbedoelingen’ (vgl. ook HR HR 28 juni 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE4366, r.o. 3.4.2). Zie over de begrippen ‘letterlijk’ en ‘grammaticaal’ in dit verband bijv. A.M.M. Hendriks, *Methoden van contractsuitleg - Een model voor de uitleg van een overeenkomst* (diss. Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2023, p. 80-81.

⁵ A.G. Castermans wijst er in zijn annotatie onder het arrest in NJ 2024/36 onder 8 op dat het woord ‘prevaleert’ in de considerans bij de vaststellingsovereenkomst via ‘uitsluitend grammaticaal’ klaarblijkelijk wordt gelezen als ‘de Haviltex-maatstaf is uitgesloten’.

“Voor zover aan een bepaling geen eenduidige en zinvolle taalkundige betekenis valt toe te kennen, zal die bepaling objectief worden uitgelegd in het licht van de gehele tekst van de overeenkomst, in aanmerking genomen de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen waartoe de verschillende mogelijke tekstinterpretaties kunnen leiden”.⁶

Maar als gezegd, deze toevoeging ontbreekt in deze vaststellingsovereenkomst. Wat er wel in staat, is een einddatum voor de alimentatie. In art. 1.7 van de vaststellingsovereenkomst staat namelijk:

“De partneralimentatie zal eindigen op de dag dat de vrouw de pensioengerechtigde leeftijd heeft bereikt, te weten op 24 mei 2021.”

Er zijn verschillende problemen met deze bepaling. Allereerst wordt de vrouw 65 jaar op 25 mei 2022, en in 2009 was dat de AOW-leeftijd. Het is dus denkbaar dat de kalenderdatum in het contract een verschrijving is, gesteld dat in 2009 de leeftijd van 65 jaar was *bedoeld*. In de tweede plaats is als gevolg van recente verhoging van de AOW-leeftijd de vrouw pas op 25 mei 2024 AOW-gerechtigd. Dus als partijen het begrip ‘pensioengerechtigd’ destijds als een dynamisch begrip hebben bedoeld, dan was het noemen van de kalenderdatum mogelijk niet bepalend en is denkbaar dat zij al in 2009 hebben *bedoeld* de datum te laten meebewegen met de latere AOW-wijzigingen. Bovendien: wie nog meer onduidelijkheid zoekt, kan deze eenvoudig vinden. Wie zegt dat ‘pensioengerechtigd’ is *bedoeld* als ‘AOW-gerechtigd’ als bedoeld in art. 7a Algemene Ouderdomswet? Voor mensen met een aanvullende pensioenvoorziening bestaan vaak mogelijkheden om al eerder te beginnen met het leegmaken van hun pensioenpot. Dus strikt genomen kan bijvoorbeeld ook de 60^e verjaardag al een pensioengerechtigde leeftijd zijn. De context is dus allesbepalend bij het duiden van gebruikte woorden; heel letterlijk genomen zegt het woord ‘pensioengerechtigde leeftijd’ niet zoveel.⁷ Wil men bepleiten dat hier per abuis 2021 is opgeschreven terwijl 2022 was bedoeld, bijvoorbeeld omdat het in 2009 voor partijen klip en klaar was dat de 65^e verjaardag van de vrouw leidend was, dan is het nodig om de bedoelingen van partijen te bespreken en dat wordt nu juist door het de letterlijke uitleg-clausule verboden. Zo bezien brengt de clausule bij verschrijvingen je van de regen in de drup.

Terug naar de procedure tussen de vrouw en de man. De vrouw vordert doorbetaling van de alimentatie, primair tot 25 mei 2024 (haar werkelijke pensioengerechtigde leeftijd) en subsidiair tot 25 mei 2022 (de dag van haar 65^e verjaardag). De rechtbank oordeelt dat sprake is van een verschrijving en dat de man alimentatie moet betalen tot 25 mei 2022. De man gaat in appel. Het hof wijst op de uitlegclausule in de schikking: partijen zijn het erover eens dat ze de Haviltex-maatstaf hebben uitgesloten en dat alleen de grammaticale uitleg leidend is. Partijen twisten slechts over de vraag wat het resultaat van die uitleg moet zijn. Het hof overweegt dat het enige gegeven in art. 1.7 van de schikking dat niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is, de kalenderdatum 24 mei 2021 is. Het begrip ‘pensioengerechtigde leeftijd’ en de uitdrukking ‘te weten’ zijn dat wel, en om vast te stellen wat hiermee is bedoeld moet naar de bedoelingen van partijen worden gekeken; ook de stelling dat de geschreven datum een verschrijving is, kan alleen worden beoordeeld met toepassing van de Haviltex-maatstaf. Nu dat allemaal niet mag volgens de uitlegclausule, komt het hof tot het oordeel dat de alimentatieverplichting op 24 mei 2021 eindigt. De datum is immers niet voor misverstand vatbaar, aldus kort gezegd het hof.

Hiertegen wordt namens de vrouw cassatieberoep ingesteld; daarbij worden kort gezegd de volgende klachten geformuleerd:⁸

- Ook bij ‘grammaticale uitleg’ gaat het niet om de betekenis volgens het woordenboek op zichzelf maar om de betekenis die de bewoordingen hebben in de context van de gehele bepaling en de overeenkomst als geheel, in het licht van de maatschappelijke kring waartoe partijen behoren.
- De datum staat niet op zichzelf in het contract, maar na ‘te weten’ en dat leidt tot een innerlijke tegenstrijdigheid die door nadere uitleg moet worden opgelost.
- Het hof heeft daarbij ten onrechte niet gekeken naar de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen van een bepaalde uitleg, terwijl de vrouw heeft aangevoerd dat moet worden gekeken naar wat de bewoordingen normaalgesproken inhouden in de relevante kring van maatschappelijk verkeer.
- Het hof had net als de rechtbank feiten en omstandigheden over de aannemelijke rechtsgevolgen van partijen die de vrouw had aangevoerd, moeten meewegen.

⁶ De tekst heb ik ontleend aan M. Wallart, ‘Drafting tips & skills: het contractueel regelen van de uitleg’, *Tijdschrift Overeenkomst in de Rechtspraak* 2018, p. 29.

⁷ Anders: R.J.Q. Klomp in zijn annotatie onder het arrest in JOR 2023/281.

⁸ De cassatiemiddelen zijn te vinden op de webversie van *RvdW* 2023/857 en de *NJ* 2024/36. K.A.M. van Vught, *Het doel heiligt de (cassatie)middelen*, *NJB* 2023, p. 3484-3485 bepleit overigens onmiddellijke openbaarmaking van de cassatiemiddelen op rechtspraak.nl, zodat iedereen kan meelezen.

Het cassatiemiddel vermijdt zorgvuldig elke verwijzing naar de subjectieve bedoelingen van partijen, maar probeert als het ware met verwijzing naar de ‘maatschappelijke kring’ toch onderdelen van de (geobjectiveerde) Haviltex-maatstaf naar binnen te smokkelen. De Hoge Raad verwerpt niettemin het beroep en laat het oordeel van het hof in stand. Allereerst kenschetst de Hoge Raad de afspraken van partijen:

[346]

“(…) In de considerans van de vaststellingsovereenkomst zijn partijen een maatstaf overeengekomen voor de uitleg van die overeenkomst. Deze contractuele uitlegmaatstaf houdt in dat, in afwijking van het Haviltex-criterium, de letterlijke tekst van de overeenkomst prevaleert boven eventuele partijbedoelingen, zodat de rechter de bepalingen uit de overeenkomst uitsluitend grammaticaal dient uit te leggen en toe te passen (…).”

Vervolgens parafraseert de Hoge Raad in r.o. 3.2.2 de uitleg door het hof van de letterlijke uitleg-clausule:

“(…) Deze contractuele uitlegmaatstaf heeft het hof (…) aldus uitgelegd, dat deze meebrengt dat bij de uitleg van art. 1.7 van de vaststellingsovereenkomst slechts kan worden aangeknoopt bij begrippen die niet voor meerderlei uitleg vatbaar zijn (te weten de datum 24 mei 2021, die daarin als einddatum van de partneralimentatie is genoemd), omdat bij de uitleg van begrippen die voor meerderlei uitleg vatbaar zijn (zoals naar het oordeel van het hof het begrip ‘pensioengerechtigde leeftijd’) de bedoelingen van partijen zouden moeten worden betrokken, hetgeen volgens de contractuele uitlegmaatstaf niet is toegestaan. (…).”

De daartegen aangevoerde klachten falen, aldus r.o. 3.2.2-3.2.3:

“(…) Voor zover het middel klaagt dat het hof met dit oordeel de grammaticale of objectieve uitlegmaatstaf zoals bedoeld in de rechtspraak van de Hoge Raad heeft miskend door geen acht te slaan op de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen van de door het hof aan art. 1.7 gegeven uitleg, ziet het eraan voorbij dat de considerans van de vaststellingsovereenkomst de hiervoor vermelde eigen, contractuele, uitlegmaatstaf bevat. Het middel klaagt niet dat het hof deze contractuele uitlegmaatstaf aan de hand van een onjuiste maatstaf of op onbegrijpelijke wijze heeft uitgelegd. (…) Uitgaande van de uitleg die het hof aan de contractuele uitlegmaatstaf heeft gegeven was het hof, (…) niet gehouden om nader in te gaan op de stellingen van de vrouw (…). Deze stellingen hebben immers betrekking op de bedoelingen die partijen volgens de vrouw hebben gehad met het begrip ‘pensioengerechtigde leeftijd’ in art. 1.7 van de vaststellingsovereenkomst, welke bedoelingen op grond van de contractuele uitlegmaatstaf zoals door het hof uitgelegd, niet bij de uitleg van art. 1.7 kunnen worden betrokken. (…).”

Ten slotte verwerpt de Hoge Raad de overige klachten van het middel met een beroep op art. 81 lid 1 RO.⁹

Noot¹⁰

Een orakel moet je de juiste vragen stellen om een zinnig antwoord te krijgen. En zelfs als je vraag heel specifiek is, kan het antwoord raadselachtig blijven. Dat ervoer koning Kroisos toen hij het orakel vroeg of hij met zijn leger tegen de Perzen moest optrekken; het antwoord luidde dat Kroisos een groot rijk zou vernietigen als hij tegen de Perzen zou optrekken. Wat er niet bij werd vermeld, was dat het rijk van Kroisos zelf werd bedoeld. Iets soortgelijks overkwam Inspector Clouseau in de film *The Pink Panther Strikes Again* (1976). Toen hij aan de pijprokende hotelmedewerker vroeg ‘Does your dog bite?’, antwoordde deze ontkennend. Vervolgens probeerde de inspecteur de hond te aaien, maar deze beet onmiddellijk grommend toe, waarop de hotelmedewerker toevoegde: ‘That is not my dog...’.¹¹

De vergelijking tussen een orakel en de Hoge Raad gaat natuurlijk mank, maar helemaal uit de lucht gegrepen is ze niet. Ik leg dat uit. Allereerst geldt dat de Hoge Raad niet een derde feitelijke instantie is.¹² Hij heeft strikt genomen twee taken: (i) het bewaken van juiste toepassing van het materiële recht en (ii) toezien op de juiste toepassing van procedurevoorschriften door de lagere rechter.¹³ Een klacht in cassatie wordt verwoord in het cassatiemiddel, en is ofwel de klacht dat (*ad i*) de lagere rechter het recht niet goed heeft toegepast (een *rechtsklacht*), ofwel de klacht (*ad ii*) dat de lagere rechter procedurevoorschriften niet goed heeft gevolgd (‘verzuim van vormen’), bijvoorbeeld door te oordelen met een gebrekkige, tegenstrijdige of onbegrijpelijke

⁹ Art. 81 lid 1 RO geeft de mogelijkheid om zonder vermelding van gronden het cassatieberoep te verwerpen als de klacht niet tot cassatie kan leiden en het niet nodig is om bij de beoordeling van de klacht antwoord te geven op vragen die van belang zijn voor de rechtseenheid of rechtsontwikkeling.

¹⁰ Dank aan Ivo Giesen en Marnix Snel voor commentaar.

¹¹ Herodotus, *Historiën*, boek I, 53 resp. *The Pink Panther Strikes Again* (1976), vanaf 1:16 uur. Met dank voor suggesties aan Nijmeegse collega’s Haazen, Pannevis en Strijbos (die duidelijk hun klassiekers kennen).

¹² Hier wordt ook anders over gedacht; zie de discussie bij I. Giesen, *Rechtsvorming in het privaatrecht (Mon. BW A3)*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 8-9.

¹³ Art. 79 lid 1 RO. Zie Asser *Procesrecht/Korthals Altes & Groen* 7 2015/108 e.v.; I. Giesen, *Bewijslastverdeling bij beroepsaansprakelijkheid*, Deventer: Tjeenk Willink 1999, p. 1 e.v.

onderbouwing, door bepaalde feiten niet mee te wegen of op bepaalde belangrijke stellingen niet in te gaan (*motiveringsklachten*).¹⁴

Bij het formuleren van het cassatiemiddel door een cassatieadvocaat gelden onder meer de volgende spelregels:¹⁵ (i) de Hoge Raad is gebonden aan de feitenvaststelling door de feitenrechter;¹⁶ in cassatie kun je wel met succes klagen dat die feitenvaststelling gebrekkig was en als die slaagt, vernietigt de Hoge Raad de uitspraak en wordt de zaak meestal verwezen naar een andere rechter om opnieuw recht te doen;¹⁷ (ii) je moet precies zijn in je klachten;¹⁸ als je in cassatie erover klaagt dat de rechter iets heeft geoordeeld, dan wordt de klacht verworpen als de Hoge Raad niet leest in de uitspraak wat jij erin leest ('de klacht mist feitelijke grondslag', heet het dan;¹⁹ dit is een kwestie van uitleg van de lagere uitspraak); (iii) als je klaagt dat de feitenrechter ten onrechte heeft nagelaten iets in de beoordeling te betrekken, zal die klacht in de regel alleen maar kunnen slagen als in de gedingstukken blijkt dat het betreffende punt wel aan de rechter was voorgelegd. Ook daar komt uitleg aan te pas, maar nu van de processtukken.

[347] De marges zijn dus smal; wat in cassatie nog wel en niet ter discussie kan worden gesteld, hangt mede af van wat er wel en niet is gebeurd in feitelijke instantie. De Hoge Raad oordeelt over cassatiemiddelen waarmee het oordeel van de feitenrechter in cassatie wordt bestreden. Dat begint als gezegd óók met uitleg: de Hoge Raad moet het cassatiemiddel én het oordeel van de feitenrechter uitleggen.²⁰ De Hoge Raad is vervolgens gehouden 'antwoord' te geven op het cassatiemiddel (art. 419 lid 1 Rv) en is niet gehouden om antwoord te geven op een vraag die niet is gesteld.²¹ Dat gebeurt overigens soms alsnog; dan geeft de Hoge Raad bij wijze van 'overweging ten overvloede' (*obiter dictum*) een rechtsregel die voor de rechtspraak belangrijk is maar striktgenomen niet gevraagd werd.²²

Dan de vraag hoe de Hoge Raad omgaat met contracten en de uitleg die de feitenrechter daaraan heeft gegeven. Normaalgesproken moet de feitenrechter aan de hand van een juridische maatstaf, meestal de Haviltex-maatstaf of een meer geobjectiveerde variant daarvan,²³ tot een uitleg van (een deel van) de overeenkomst komen; daarbij worden de omstandigheden van het geval gewogen in het licht van de toepasselijke uitlegmaatstaf. De Haviltex-maatstaf is door de Hoge Raad vastgesteld *objectief recht*, de toepassing ervan op het concrete geval is feitelijk.²⁴ Als je dus in cassatie wilt klagen over hoe de feitenrechter een contract heeft uitgelegd, kan je klagen (i) dat ten onrechte niet het objectieve recht is toegepast, bijvoorbeeld omdat de verkeerde maatstaf is gebruikt (een rechtsklacht), of (ii) dat met toepassing van de juiste maatstaf de verkeerde conclusies zijn getrokken omdat de toepassing ervan onjuist was, bijvoorbeeld als de uitleg innerlijk tegenstrijdig is gemotiveerd, bij de uitleg relevante omstandigheden zijn genegeerd, of een bepaalde factor niet of niet voldoende is meegewogen maar wel is aangevoerd in de gedingstukken (een motiveringsklacht). De Hoge Raad toetst waar het gaat om de uitleg van een contract daarom alleen (ad i) of de juiste maatstaf is toegepast en (ad ii) of de feitenrechter de juiste procedureregels heeft toegepast bij het vaststellen van zijn uitleg en of deze regels correct zijn toegepast. Dit alles doet de Hoge Raad uiteraard alleen als daar klachten over zijn geformuleerd.²⁵

Hier hadden partijen zélf een uitlegclausule in hun contract opgenomen en die week uitdrukkelijk af van het in de rechtspraak ontwikkelde objectieve recht, de Haviltex-maatstaf. Een eerste vraag kan dus zijn: is het toegestaan om af te wijken van het recht, oftewel: is de Haviltex-maatstaf als regel van objectief recht van

---

¹⁴ Zie nader Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/185 e.v.; I. Giesen, *Bewijslastverdeling bij beroepsaansprakelijkheid*, Deventer: Tjeenk Willink 1999, p. 13 e.v. Als een klacht niet aanleiding geeft tot het 'beantwoorden van rechtsvragen in het belang van de rechtseenheid en rechtsonwikkeling', dan verwerpt de Hoge Raad het cassatieberoep met een standaardzin van die strekking. Zie art. 81 lid 1 RO.

¹⁵ Cassatieadvocaten zijn gespecialiseerde 'augures' – daarover bijv. B.T.M. van der Wiel e.a., *Cassatie*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 7 e.v.

¹⁶ Art. 419 lid 3 Rv.

¹⁷ Art. 79 lid 1 aanhef en onder a Wet RO.

¹⁸ Zie de rechtspraak genoemd bij B.T.M. van der Wiel e.a., *Cassatie*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 109 e.v., die aldaar als volgt wordt samengevat: het moet duidelijk zijn welke beslissingen van de lagere rechter worden aangevochten en met welke argumenten.

¹⁹ Art. 419 lid 2 Rv.

²⁰ Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/283; B.T.M. van der Wiel e.a., *Cassatie*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 113, en, over uitleg van arresten, p. 323 e.v.

²¹ Overigens dient de Hoge Raad wel zonedig de rechtsgronden aan te vullen (art. 25 Rv) binnen het door het cassatiemiddel ontsloten gebied.

²² Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/313.

²³ Zie over de subjectieve en objectieve varianten van de rechterlijke uitlegmaatstaf bijv. R.P.J.L. Tjittes, *Commercieel Contractenrecht - Deel I - Totstandkoming en inhoud*, Den Haag: Boom juridisch 2022, p. 302 e.v.; H.N. Schelhaas en W.L. Valk, *Uitleg van rechtshandelingen – In nationaal en internationaal perspectief (Mon. Privaatrecht 20)*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 29 e.v.

²⁴ Men spreekt daarom wel van gemengde beslissingen van de feitenrechter. Zie daarover Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/140 e.v.; I. Giesen, *Bewijslastverdeling bij beroepsaansprakelijkheid*, Deventer: Tjeenk Willink 1999, p. 80 e.v.

²⁵ Zie bijv. Asser Procesrecht/Korthals Altes & Groen 7 2015/173.

regelendrechtelijke aard of van dwingendrechtelijke aard? Maar die vraag was niet voorgelegd aan de Hoge Raad en was ook in feitelijke instanties niet ter sprake gebracht; de Hoge Raad heeft zich er dus niet over uitgelaten. Daarom zijn koppen als “Beding in vaststellingsovereenkomst volgens welke die overeenkomst ‘uitsluitend grammaticaal is’ is toelaatbaar” (*JIN* 2023/139) en “Bij een vaststellingsovereenkomst in het familierecht mag Haviltex worden uitgesloten” (*JAR* 2023/257) zijn dus geen correcte weergave van de kern van het arrest. Beter is “Contractuele uitlegmaatstaf verhindert het betrekken van partijbedoelingen” (*JOR* 2023/281), maar eigenlijk is de kern: “Als je een letterlijke uitleg-clausule opneemt, moet je goed de data controleren voordat je je handtekening zet omdat een letterlijke uitleg alle kanten op kan gaan”. Overigens wordt in rechtspraak en literatuur wel aangenomen dat contractspartijen zelf in hun contract een uitlegmaatstaf mogen opnemen en daarmee mogen afwijken van de Haviltex-maatstaf.²⁶ De Hoge Raad laat zich er als gezegd niet over uit, ook niet bij wijze van *obiter dictum*, en ook niet impliciet (tenzij men ‘wie zwijgt stemt toe’ als uitlegbeginsel op arresten van de Hoge Raad toepast).

De klachten die de Hoge Raad wel in het cassatiemiddel leest, worden verworpen met kort gezegd de volgende motivering. Als het middel doelt op de rechtspraak van de Hoge Raad, waaruit volgt dat bij een letterlijke uitlegmaatstaf moet worden gekeken naar de aannemelijkheid van een bepaald rechtsgevolg bij het uitleggen van bedingen in een contract,²⁷ dan wordt vergeten dat het hier niet om de toepassing van de Haviltex-maatstaf of een variant daarvan gaat maar om de toepassing van de contractuele uitlegmaatstaf die partijen zélf hebben gekozen (r.o. 3.2.2). En voor zover wordt geklaagd dat partijen het anders hebben bedoeld dan het letterlijk op papier is gekomen, gaat het over bedoelingen die op grond van de uitleg-clausule nu juist niet mogen worden betrokken bij de uitleg van art. 1.7 van de schikking (r.o. 3.2.3). Daarmee wordt ook het bezwaar tegen het oordeel van het hof dat ondubbelzinnige woorden (de datum) voorrang krijgen boven dubbelzinnige woorden (‘pensioengerechtigde leeftijd’) verworpen: bij de duiding van dubbelzinnige woorden moeten de bedoelingen van partijen worden betrokken en dat hebben partijen nu juist zélf uitgesloten. Nu niet is geklaagd dat de uitleg van de uitleg-clausule door het hof onbegrijpelijk is, blijft het oordeel van het hof in stand (zie r.o. 3.2.2 laatste zin).

Overigens neemt A-G Valk op dit laatste punt een andere afslag dan de Hoge Raad.²⁸ Valk meent dat het oordeel van het hof op dit punt wél onbegrijpelijk is (en [348] dus dat daarover is geklaagd) omdat het onvoldoende toelicht waarom uit de letterlijke uitleg-clausule volgt dat gegevens die voor meerdere uitleg vatbaar zijn in het geheel geen rol mogen spelen en waarom partijen dit over en weer zo moesten begrijpen en verwachten. Ook in de literatuur wordt wel gesteld dat de Hoge Raad het cassatiemiddel onwelwillend of onjuist heeft gelezen.²⁹ Ik ben geen expert, maar in mijn ervaring is het lezen van cassatieklachten in veel gevallen net zoiets als Wally zoeken in ‘Waar is Wally?’. Ik geloof dat het cassatiemiddel hier in elk geval niet scherp onderscheid maakt tussen enerzijds de toepassing van de uitlegmaatstaven die de rechtspraak hanteert op een contract (het *objectieve recht*) en anderzijds de uitleg van een contractbeding als het onderhavige waar een uitlegmaatstaf in staat.³⁰ Ik zie in het cassatiemiddel vooral een betoog waarin wordt teruggegrepen op stellingen over de mogelijke bedoelingen van partijen (om die te kunnen behandelen moet er vermoedelijk

---

²⁶ Zie conclusie A-G Valk, ECLI:NL:PHR:2023:481, nr. 3.4; H.N. Schelhaas en W.L. Valk, *Uitleg van rechtshandelingen – In nationaal en internationaal perspectief* (Mon. *Privaatrecht* 20), Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 151 e.v.; H.N. Schelhaas en J.H.M. Spanjaard, ‘Uitsluitende of uitgesloten uitleg?’, *Contracteren* 2023, p. 136; M.V.R. Snel, ‘Contractuele uitlegbedingen - een beschouwing (naar aanleiding) van HR 25 augustus 2023, ECLI:NL:HR:2023:1131’, *Nederlands Juristenblad* 2024, p. 378. Anders bijv. P.S. Bakker, *Contractsuitleg*, Nijmegen: Ars Aequi 2021, p. 79 e.v.

²⁷ Zie bijv. HR 29 september 2023, ECLI:NL:HR:2023:1354 voor de aannemelijkheid als relevante factor bij uitleg volgens de Haviltex-maatstaf.

²⁸ Zie conclusie A-G Valk, ECLI:NL:PHR:2023:481, onder 3.15-3.16.

²⁹ Zie bijv. H.N. Schelhaas en J.H.M. Spanjaard, ‘Uitsluitende of uitgesloten uitleg?’, *Contracteren* 2023, p. 136 nt. 33; M.V.R. Snel, ‘Contractuele uitlegbedingen - een beschouwing (naar aanleiding) van HR 25 augustus 2023, ECLI:NL:HR:2023:1131’, *Nederlands Juristenblad* 2024, p. 381 nt. 51.

³⁰ Waar dan *precies* wordt geklaagd over de begrijpelijkheid van het oordeel over de uitleg van het uitlegbeding, is voor mij als betrekkelijke leek op het gebied van de cassatietechniek nog niet zo eenvoudig vast te stellen. Schelhaas en Spanjaard zien de klacht kennelijk in nr. 3.5 en 3.12 van het cassatiemiddel; Snel ziet de klacht – net als A-G Valk, ECLI:NL:PHR:2023:481, onder 3.14 – in nr. 3.7 e.v. van het cassatiemiddel. Ik doe een poging. Ik zie vijf keer ‘onbegrijpelijk’ staan in het cassatiemiddel; dat woord heeft zo te zien betrekking op (1) het oordeel van het hof is onbegrijpelijk want betreft een onjuiste uitleg van stellingen en gedingstukken (nr. 3.1), (2) het oordeel van het hof is onbegrijpelijk want het is niet duidelijk of het hof de objectieve Haviltex-uitleg of de letterlijke uitleg van de clausule op het oog heeft (nr. 3.4), (3) de uitleg door het hof is onbegrijpelijk want houdt geen rekening met de betekenis die in het maatschappelijk verkeer normaal gesproken wordt gegeven aan de gebruikte begrippen en houdt geen rekening met de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen (nr. 3.7), (4) het oordeel is onbegrijpelijk omdat het hof niet, in tegenstelling tot de rechtbank, de omstandigheden waaronder werd gecontracteerd had meegewogen (nr. 3.8), (5) de uitleg door het hof is onbegrijpelijk want houdt geen rekening met de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen (nr. 2.12). Zo bezien komt nr. 3.7 nog het dichtste in de buurt, maar zelfs welwillend gelezen, zou de klacht onder nr. 3.7 waarschijnlijk alsnog moeten falen: het ging niet om toepassing van het objectieve recht maar om een contractuele clausule, die het hof zo uitlegde dat de bedoelingen van partijen niet relevant waren (en dát is niet in cassatie betwist); het gezichtspunt van aannemelijkheid is ontleend aan het objectieve recht en daar ging het hier niet om.

worden geklaagd dat de letterlijke uitleg-clausule niet letterlijk moet worden uitgelegd en dat is niet (letterlijk) gebeurd) en waarin wordt verwezen naar uitlegmaatstaven uit het objectieve recht (die niet per se van toepassing zijn bij de uitleg van een afwijkende contractuele uitlegclausule).³¹ Zou het hof hebben gekozen voor een andere datum dan de kalenderdatum, en zou het hof dus net als de rechtbank het begrip 'pensioengerechtigde leeftijd' centraal hebben gesteld, dan ontkomt men niet aan de beoordeling van de context en dus de bedoelingen van partijen. Daarvoor zou hoe dan ook een reconstructie nodig zijn van hetgeen partijen over en weer mochten begrijpen en verwachten, en dat zou zich slecht verhouden tot de letterlijke uitleg-clausule. Ik begrijp tegen die achtergrond dus eigenlijk wel waarom het hof heeft geoordeeld zoals het heeft geoordeeld en waarom de Hoge Raad het cassatiemiddel vervolgens vrij letterlijk heeft uitgelegd danwel/en heeft verworpen.

Is deze uitkomst 'niet uit te leggen' zoals sommigen menen?³² Ik vind de uitkomst zeker uit te leggen: als je een letterlijke uitleg-clausule als deze ondertekent, dan moet je er rekening mee houden dat een letterlijke uitleg volgt, hoe onbedoeld het resultaat ook moge zijn. Bij het begrip 'pensioengerechtigde leeftijd' mag je je niet afvragen of partijen een bepaalde kalenderdatum of een leeftijd, of juist een datum die meebeweegt met de wijzigingen in het pensioenrecht hebben bedoeld.³³ De conclusie dat de datum een verschrijving is, vergt ook uitleg van bedoelingen, en dus zit er niets anders op dan de kalenderdatum letterlijk te nemen omdat dát het enige is waarover niet kan worden getwijfeld. Wil je het anders, dan doe je er verstandig aan je letterlijke uitleg-clausule scherper te formuleren en uit te breiden met aanvullende criteria zoals een aannemelijkheidstoets en een 'behoudens verschrijvingen'-zinsnede. Je kunt ook gewoon niets bepalen over de uitleg zodat de Haviltex-maatstaf geldt.

---

³¹ Het onderscheid tussen een letterlijke uitleg-clausule (onderdeel van het contract) en de regels uit de rechtspraak over uitleg (het objectieve recht) is van belang omdat de deelregels bij de geobjectieerde Haviltex-maatstaf niet zonder meer van toepassing zijn op de clausule, aldus in essentie de Hoge Raad in r.o. 3.2.2.

³² E. van Wechem en Jac Rinkes, *Kroniek van het vermogensrecht*, NJB 2023, p. 2800-2801. F.J. de Vries, 'Uitleg en cassatie', *Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht* 2023, p. 430-431 ziet argumenten voor en tegen de door de Hoge Raad gekozen uitleg. A.G. Castermans, in zijn annotatie in NJ 2024/36 onder 13, acht de uitkomst, gezien de context, goed uit te leggen.

³³ Kennelijk anders R.J.Q. Klomp, annotatie onder het arrest in JOR 2023/281.